

๘๘. คนที่คิดถุกวิธีคือผู้พิชิตชัยชนะ

Those Who Have Analytic Thinking Are the Conquerors

By Nithee Siripat – Siripat.com and Academiae Network, 2015

ความสำคัญของบทความ

ความคิดที่ถูกต้อง หมายถึง “สัมมาทิฐิ” คือ ความเห็นหรือความเข้าใจที่ถูกต้องตามเป็นจริง ที่ประกอบด้วยกระบวนการคิดด้วย “โยนิโสมนสิการ” หมายถึง การใช้ความคิดถุกวิธี ความรู้จักคิด คิดเป็น คือ ทำในใจโดยแยกคาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณา รู้จักสืบสาวหาเหตุผล แยกแยะสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ ออกให้เห็นตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย ฉะนั้น ความคิดที่ถูกต้อง ย่อมทำให้บุคคลนั้น เห็นความเป็นไปได้ด้วยอำนาจการพยากรณ์ในกาลทั้ง ๓ อย่าง ได้แก่ (๑) **อดีตอัทธา** (๒) **อนาคตอัทธา** (๓) **ปัจจุบันนัทธา** องค์ความรู้ที่เกิดขึ้น ประกอบด้วยเหตุผล ที่เรียกว่า “ญาณสัมปยุตต์” คือ ประกอบด้วยปัญญาในการหยั่งรู้ ไม่รู้แค่ความหมายตามตัวอักษร สระ พยัญชนะ วรรณยุกต์ เท่านั้น แต่เป็นการเห็นด้วยมโนภาพที่ชัดเจน และมีความเป็นจริงที่จะเกิดขึ้นได้ อันจัดเป็นปัญญาของพระอรหันต์ ไม่ใช่ปุถุชนทั่วไปที่คิดตามกระแสสังคมโลก ที่ประกอบด้วย “สังสารทุกข์แห่งภวัจกร” เพราะฉะนั้น ถ้าบุคคลใดผู้ประกอบด้วยปัญญาทางโลกที่สมบูรณ์บริบูรณ์ ซึ่งเกิดจาก (๑) **จินตามยปัญญา-โยนิโสมนสิการ** คือ การคิดการใช้เหตุผลสืบเนื่องภายในตน กับ (๒) **สุตมยปัญญา-ปรโตโมสะ** คือ การฟังจากคนอื่น การศึกษา ค้นคว้า วิจัย ความรู้ทั้งหลายทั้งปวงในปัญญา ๒ อย่างนี้ ก็คือ “ความรู้แจ้งโลก” ในส่วนหนึ่งก่อน และ (๓) **ภาวนามยปัญญา** คือ ปัญญาที่สืบเนื่องมาจากปัญญาทั้ง ๒ อย่าง ข้างต้นดังกล่าวนี้ และสืบเนื่องด้วยความเจริญองงามไพบูลย์ด้วยการเจริญภาวนากรรมฐาน ได้แก่ (๑) **สมถภาวนา** กับ (๒) **วิปัสสนาภาวนา** ฉะนั้น ผู้ที่คิดถุกวิธีจึงเป็นผู้ที่ขาดจากการมนัสการกรรมฐานอย่างสืบเนื่อง อยู่เนื่องๆ เป็นประจำ (อนุปัสสนา ๗ กับ มหาวิปัสสนา ๑๘) ซึ่งจะเป็นปทัฏฐานให้เกิด “ปัญญา ๑๐” อย่างไม่ขาดสายตลอดเวลา ได้แก่ (๑) “ชวนปัญญา” คือ **ปัญญาเร็ว** โดยเจริญ “อนิจจานุปัสสนา” [เห็นความไม่เที่ยง] (๒) “นิพเพชกปัญญา” คือ **ปัญญาทำลายกิเลส** โดยเจริญ “ทุกขานุปัสสนา” [เห็นความทุกข์] (๓) “มหาปัญญา” คือ **ปัญญามาก** โดยเจริญ “อนัตตานุปัสสนา” [เห็นความไม่ใช่ตัวตน] (๔) “ติชชปัญญา” คือ **ปัญญาคมกล้า** โดยเจริญ “นิพพิทานุปัสสนา” [หน่ายในกองทุกข์] (๕) “วิบูลปัญญา” คือ **ปัญญากว้างขวาง** โดยเจริญ “วิราทานุปัสสนา” [ดับความกระหายวิญญูะ] (๖) “คัมภีรปัญญา” คือ **ปัญญาลึกซึ้ง** โดยเจริญ “นิโรธานุปัสสนา” [ดับกิเลส] (๗) “อัสถามันตปัญญา” คือ **ปัญญาไม่ใกล้** โดยเจริญ “ปฏินิสัคคานุปัสสนา” [สลัดคืน] (๘) “ปฏิสัมภิตา ๔” คือ **ปัญญาแตกฉาน** โดยเจริญ “อนุปัสสนา ๗” [ปัญญาแตกฉาน-อุเบกขา] (๙) “ปญปัญญา” คือ **ปัญญาแน่นหนา** โดยเจริญ “ปัญญา ๘” [ความรู้ทั่วถ้วน-สัพพัญญู] (๑๐) “หาสปัญญา” คือ **ปัญญาว่าจริง** โดยเจริญ “ปัญญา ๙” [ทิพยจักขุ-ปัญญาจักขุ] ฉะนั้น ปัญญาทั้งหมดนี้ คือ “ภาวนามยปัญญา” ที่เกิดจากการเจริญภาวนากรรมฐานอย่างแท้จริง.

บทความที่ ๘๘ ประจำปี ๒๕๕๘ – คนที่คิดถูกวิธีคือผู้พิชิตชัยชนะ

มนุษย์ทุกคนมีชีวิตสืบเนื่องตามเกณฑ์ของกรรมที่ตนทำไว้ คำว่า “กรรม” (Volitional Actions) หมายถึง การกระทำ พฤติกรรมที่แสดงออกมา อันมีความนึกคิดในใจ คือ ความคิดเห็น ความเชื่อ ทัศนคติ หรือ อุปนิสัยใจคน อันเป็นสัญชาตญาณแห่งพื้นจิตตสันดาน เป็นแดนเกิดของจิตวิญญาณของตนอย่างแท้จริง การขุดเจาะแฉะความคิดที่ผุดออกจากพื้นจิตตสันดานจึงเป็นเรื่องที่ยากมาก ที่เรียกว่า “อนุสยกิเลส-กิเลสอนุสย” เพราะมันเป็นกิเลสอย่างละเอียดอ่อน ไม่แสดงอาการออกมาง่ายๆ จนกว่าจะประสบการอารมณ์ทั้ง ๖ (อารมณ์ ๖: อายตนะภายนอก ๖) ได้แก่ “รูป-เสียง-กลิ่น-รส-โผฏฐัพพะ-ธรรมารมณ์” ที่ถูกต้องถูกใจอย่างเหมาะสม ถึงจะแสดงอาการลักษณะออกมาอย่างแท้จริง บุคคลนั้นจึงจะแสดงอาการความล้มเหลวแห่งสติสัมปชัญญะ คือ ไม่มีทั้ง “สติ-Mindfulness” ที่ระลึกได้ด้วยเหตุผล และไม่มี “สัมปชัญญะ-Awareness” ที่รู้ตัวทั่วถ้วนด้วยปัญญารอบรู้ ที่เรียกว่า “ภาวะจิตที่ถูกหลุมรุมด้วยกิเลสตัณหา” เพราะไม่สำรวจระวังอินทรีย์ทั้ง ๖ (อินทรีย์ ๖: อายตนะภายใน ๖) ได้แก่ “ตา-หู-จมูก-ลิ้น-กาย-ใจ” ฉะนั้น ในทางธรรมจึงเรียกว่า “เจตนา: Volitions” (สัญญาเจตนา: ความปรารถนาที่สั่งสมเป็นประสบการณ์หรือองค์ความรู้ดั้งเดิมที่ประสบกับประสบการณ์ใหม่ในขณะปัจจุบันที่กำลังเกิดขึ้น แล้วทำหน้าที่ปรุงแต่งกรรมทั้ง ๓ คือ กาย วาจา ใจ อาจเรียกรวมๆ ว่า ‘มนัสสัญญาเจตนา-ความนึกคิดในใจที่เป็นไปตามจิตในกระแสวิถีที่จิตแสดงอาการรู้แจ้งในอารมณ์ที่ผ่านเข้ามาทางอินทรีย์ทั้ง ๖ แล้วปรุงแต่ง คิดไปเอง เออเอง ลุ่มหลงเสียสติไปเอง’ ซึ่งทำหน้าที่ควบคุมจาก ‘อินทรีย์ ๕: ตา-หู-จมูก-ลิ้น-กาย’ อีกชั้นหนึ่ง ให้เป็นไปตามอำนาจกิเลสทั้งหลาย) ภาวะจิตที่พ่ายแพ้ต่อ “ความนึกคิดในใจที่มีใจแห่งวิญญู: กิเลส-กรรม-วิบาก” (‘สังสารทุกข์แห่งภวัจกร’ ที่เกิดขึ้นไม่สิ้นสุด) ก็คือ “ความหายนะวิบัติอุบาทว์แห่งบุคคล” ที่ชาวบ้านเรียกว่า “วันโลกแตก-Doomsday” ยิ่งบุคคลเช่นนี้ เป็นคนระดับหัวหน้าหรือผู้นำ ก็จะถ่ายทอดการโรคจิตประสาทนี้ให้คนรอบข้าง มันไม่ใช่เชื้อโรค (Germs) หรือ จุลินทรีย์ (Microbes) ที่จะแพร่กระจายติดต่อกัน แต่มันเป็นอาการทางโรคประสาทโรคจิต (Psychiatry) ที่เรียกว่า “โรคอุปาทานกลุ่ม” (ภาษาชาวบ้าน: คิดมากจนประสาทแตก) ในสังคมไทยกำลังมีคนเป็นโรคบ้าโรคประสาทมากขึ้น แต่ยังไม่มียาหรือวิธีรักษาที่ยืนยันจริงจัง เนื่องจาก “ไม่มีศิษย์ที่ไหนที่ยอมรับว่าตนเองเป็นบ้า” เช่นเดียวกับพวกเมาเหล้า ปากแข็ง ไม่สารภาพว่าตนเองเมาแม้แต่นิดเดียว เพราะเมานึกเป็นนิสัยว่า “โลกมันเป็นเช่นนี้เอง” หรือ “ที่เป็นเช่นนี้เป็นเรื่องขององค์ คือ ร่างทรงเสียอีก” พอคิดมากๆ ก็เลยคิดว่า “สังคมมันต้องบ้าแน่ๆ ต้องทำหน้าที่ที่รอบรู้สังคมใหม่ ออกอีกแนวนี้เสียอีก คือ คิดว่า คงเป็นวีรบุรุษฮีโร่ผู้กล้าหาญอย่างนั้น” (ผินกรบ โบราณเข้าสิงท่าน) เรื่องเหล่านี้ มองดูเหมือนเรื่องตลกหลุดแตก แต่เป็นปัญหาสังคมที่ซับซ้อน ที่สะสมปัญหาหายาวนานในเชิงเผ่าพันธุ์หรือเชิงมานุษยวิทยา เพราะคงไม่เกิดจากชาวบ้านกินมะเขือบ้ำอย่างแน่นอน (มะเขือบ้ำมาเยอะทางสระแก้วหรือปราจีนบุรี กินแล้วประสาทเลอะเลือนมากกว่าการสูบกัญชา รู้สึกจะจัดเป็นลูกหลานยาบ้า พอละได้ เพราะสมองจะรับคำสั่งอย่างเดียว สั่งให้ทำอะไรก็จะทำตาม ไม่มีสามัญสำนึก) เพราะนั่นเป็นความตั้งใจอยากจะทำเอง เหมือนคนกินเหล้าเพราะอยากจะทำเอง ใครบอกใครเตือนมีค่าเป็นศูนย์ เพราะท่านทรงเต็มองค์แล้ว เพราะไปเดือน

ท่านมากๆ ท่านก็จะเริ่มใช้เหตุผลประกอบคำตอบว่า “ถ้าไม่ดีทางการจะออกไปอนุญาตให้ผลิตเหรอ เรื่องนี้เป็นการทำหน้าที่พลเมืองดี ที่สนับสนุนให้รัฐมีรายได้ ทำให้ GDP สูงขึ้นถึงขั้นดาวดึงส์อีกต่างหาก นี่มันเป็นเรื่องของพระอินทร์ (ท้าวโกสีย์จี๋แจ้ว) เขียวนะ อ้าว (จบภาษาจีน) กำลังสื่อรับคำสั่งจากท่านอยู่” ฉะนั้นสถานะปัญหาทางสังคมเช่นนี้ ไม่ใช่เรื่องล้อเล่น เพราะกำลังแพร่ระบาด (Panic) ในทุกสังคมโลก ถึงขั้นว่าไปเที่ยวกลางคืน ว่าไป “สถานปฏิบัติธรรม” (ธรรมชิว) ไปเสียอีก นี่เป็นเรื่องวิสัยโลกมนุษย์

สำหรับเรื่องวิสัยโลกมนุษย์นั้น รองพิจารณาให้ดีก็จะเกิดปัญญาเห็นธรรมได้เช่นกัน คือ เทวดาพระภูมิเจ้าที่ (๑) ผู้ที่อยู่ประจำในบ้านทั่วไป กับ (๒) ผู้ที่อยู่ประจำในสถานเชิงธรรม์โลกีย์ แล้วเทวดาพระภูมิเจ้าที่ทั้ง ๒ ฝ่ายนี้ จะให้พรผู้นับถือปฏิบัติอย่างไร เช่น ฝ่ายหลังที่พนักงานนวดเดินเข้ามา ท่านจะให้พรอย่างไร เพราะถ้าให้พรคลบ้นดาลโชค (ส่งเสริมประกอบอาชีพไม่สุจริต แต่คนทำบอกว่าไม่หนักกระบาลใคร ดึกว่าให้ลูกอดข้าว แล้วคนไปเที่ยวยังมีใจกินทุกข์ของคนอื่นอีก แล้วมีคิงงามแจ่มอีก แคนี่ก็คิดว่าได้ยึดครองโลกไว้แล้ว) ให้มีแขกมาเที่ยวเยอๆ จนรับไม่ไหว ก็เป็นบาปได้ทันทีเช่นกัน ผู้สันตตกรณีแสดงความคิดเห็นว่า “สำหรับในกรณีนี้ คนทุกคนเกิดมาก็ทุกข์อยู่แล้ว แต่สามารถเลือกทำหรือประกอบอาชีพที่สุจริตได้ ถึงแม้จะลำบากหน่อย แต่ถูกศีลธรรม” (อ่านแล้วจะเชื่อใหม่ อย่าคือนะ) ฉะนั้น การกำหนดจิตตั้งมั่นในกิจการงานที่ตนต้องทำให้ชัดเจน ไม่เป็นภัยร้ายต่อสังคมและตนเอง จึงเป็นเรื่องที่บ่งบอกถึงชัยชนะในการดำรงชีพ ที่ทุกคนเลือกได้ และสามารถทำได้ให้ถึงที่สุด ก็อย่าไปหาข้ออ้างแก้ตัวก็แล้วกัน ไม่ว่าจะท่านผู้นั้น จะเป็นมนุษย์หรือเทวดาก็ตาม ดังตัวอย่างข้างต้นที่ยกขึ้นแสดงเป็นธรรมสังเวชได้

ในความหมายของคำว่า “ความสำเร็จ-ชัยชนะ” นั้น สามารถจำแนกแยกเป็น ๒ ด้าน คือ (๑) ฝ่ายกุศลธรรม-ธรรมบุญ-ธรรมขาว คือ ฝ่ายแสวงหาความเจริญ ย่อมเกิดในสุคติ กับ (๒) ฝ่ายอกุศลธรรม-ธรรมบาป-ธรรมดำ คือ ฝ่ายแสวงหาความเสื่อม ย่อมเกิดในทุคติ ซึ่งทั้งหมดก็ยังเป็นเรื่องทางโลกียะ โดยสรุปความแล้ว คือ “สังสารทุกข์” (สังสารทุกข์) คือ ประกอบด้วยทั้งสุคติกับทุคติ เพราะชัยชนะที่จะเกิดขึ้นได้นั้น มันประกอบด้วย “อกุศลวิตก ๓: กามวิตก-ความนึกคิดในทางแสหาหรือพัวพันติดข้องในสิ่งสนองความอยาก ๑ พยาบาทวิตก-ความนึกคิดที่ประกอบด้วยความขัดเคืองเพ่งมองในแง่ร้าย ๑ วิหิงสาวิตก-ความนึกคิดในทางทำลาย ทำร้ายหรือก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น ๑” มิฉะนั้น ไม่มีทางที่จะชนะคนอื่นได้ เพราะสังคมคนกับสังคมสัตว์ไม่แตกต่างกัน เพียงแต่ว่า คนพูดได้ สัตว์พูดไม่เป็น แต่นิสัยใจคอไม่ค่อยแตกต่างกัน อย่าลืม “ทฤษฎีธรรมชาติเลือกสรร” อันเป็น “กฎธรรมชาติ” ได้เช่นกัน เพียงแต่ว่า ไม่ได้อธิบายถึง “กฎแห่งกรรม” และ “กัมมัสสกตา-กฎแห่งกรรมของสัตว์” เพราะฉะนั้น ผู้ที่ประสบความสำเร็จในทางโลก คือ ชื่อเสียงหรือทรัพย์สิน ก็จะมีคนอื่นขัดเคืองอยากได้ประโยชน์จากผู้นั้นอีกทอดหนึ่ง ยังมีเมตตามากเท่าไร ก็ยิ่งเสียทรัพย์มากเท่านั้น จึงทำให้มีอกุศลวิตกในที่สุด จากคนดีก็เป็นคนใจร้าย “มองโลกในแง่ร้าย” (Pessimistic) หรือ “ชอบเยาะเย้ยถากถางคนอื่น-เกลียดชังมนุษย์อย่างมาก” (Cynical) และ ที่น่าเป็นห่วงอย่างมาก คือ อยู่ในทุคติมากกว่าสุคติใน “สังคมจอมปลอม” เพราะทุกคนเล็งหาผลประโยชน์จากคนอื่นตลอดเวลา คือ “บูชา

เงินเป็นพระเจ้า” (วัตถุนิยม-บริโภคนิยม) และหาความเจริญทางจริยธรรมได้ยาก คนในสังคมสมัยใหม่จึงกลายเป็น “พวกโรคจิตโรคประสาท” มากยิ่งขึ้น จะว่าไปก็ทั่วสังคมโลก โดยเฉพาะพวก “เทคโนโลยีที่ล้ำยุค” ที่ตกไปอยู่ในมือคนชั่ว ยิ่งสร้างความเสียหายให้สังคมในส่วนรวมมากยิ่งขึ้น ที่ใช้ในการก่ออาชญากรรมทางอินเทอร์เน็ตได้ทั่วโลก อย่างเช่น พวกไอ้ของราคาแพงๆ แต่งตัวดีๆ เกินความพอดีที่ควรจะเป็น มักเป็นพวกคิดชั่วมากกว่า เพื่อใช้ในการสร้างภาพพจน์หรือความน่าเชื่อถือ แก่สายตาผู้อื่น เป็นต้น

ในโลกแห่งความเป็นจริงนั้น สังคมประกอบด้วย (๑) “คนดี” กับ (๒) “คนชั่ว” หรือมีธรรม ๒ คติ ได้แก่ (๑) “กุศลธรรม-บุญ-ความเจริญ” กับ (๒) “อกุศลธรรม-บาป-ความเสื่อม” ถ้าจะพิจารณาเรื่องชัยชนะก็แยกเป็น ๒ คติ เช่นเดียวกัน เพราะชัยชนะก็คือ ความสำเร็จในทางเจริญและในทางเสื่อม ก็ขึ้นอยู่กับว่าใครจะเลือกเดินทางเช่นใดมากกว่ากัน ให้พิจารณาเปรียบเทียบคุณสมบัติธรรม ๒ คติ ดังนี้

กุศลธรรม-บุญ-ความเจริญ	อกุศลธรรม-บาป-ความเสื่อม
ความสงบสุขในสุคติ	ความเดือดร้อนในทุคติ
ทัศนคติเป็นบวก	ทัศนคติเป็นลบ
มองโลกในแง่ดี	มองโลกในแง่ร้าย
ชอบริเริ่มสร้างสรรค์	ชอบริเริ่มในทางทำลาย
อริยปริเยสนา-แสวงหาอย่างประเสริฐ	อนริยปริเยสนา-แสวงหาอย่างไม่ประเสริฐ
ความสำเร็จในทางเจริญอกงาม	ความสำเร็จในทางเสื่อมวินาศ
ปฏิบัติธรรมฝ่ายกุศล (สัมมัตตะ ๑๐)	ปฏิบัติธรรมฝ่ายอกุศล (มิจฉัตตะ ๑๐)
วิวิถุญะ	วิถุญะ ๓
นิพพาน	สังสารจักร

บุคคลผู้ที่มีปัญญาคิดอย่างถูกต้อง และดำเนินชีวิตด้วย “อริยมรรคมีองค์ ๘” นั้น ย่อมพิจารณาเห็นทางที่ไม่สร้างความเดือดร้อนให้ตนเองและผู้อื่น (มีเมตตาธรรม) มักเป็นบุคคลที่มีทรัพย์ที่ประเสริฐเป็นต้นทุนทางปัญญา ที่เรียกว่า “อริยทรัพย์ ๘” คือ *ทรัพย์อันประเสริฐ* ทำให้เห็นคุณค่าในการศึกษาพระธรรม ไม่ใช่เรื่องเสียเวลาที่สูญเปล่า แต่เป็นเรื่องที่มีค่าสูงสุดในชีวิต เพื่อจะทำให้ “ไตรสิกขา” (ศีล-สมาธิ-ปัญญา) เกิดความบริสุทธิ์หมดจดปราศจากนิเวศน์ จนมีโอกาสเข้าคุณอันใหญ่ได้ นั่นคือ “โลกุตตรธรรม” ที่เรียกว่า “บรมธรรมแห่งพระนิพพาน” ได้ ส่วนผู้ที่มักมากในอกุศลธรรมนั้น ก็ดำเนินชีวิตที่ผิดทาง มีชีวิตเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏฏ์ เป็นชีวิตที่มีคมนอยู่แต่ในทุกคติหรือความเดือดร้อนเป็นส่วนใหญ่ หหมดโอกาสที่จะเห็นคุณอันใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ไม่สามารถเข้าถึง “อริยทรัพย์ ๘” ดังนี้

“อริยทรัพย์ ๗” หมายถึง ทรัพย์อันประเสริฐ ทรัพย์คือคุณธรรมประจำใจอย่างประเสริฐ ได้แก่

- (๑) “ศรัทธา” คือ ความเชื่อที่มีเหตุผล มั่นใจในหลักที่ถือและในการดีที่ทำ
- (๒) “ศีล” คือ การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย ประพฤติถูกต้องดีงาม
- (๓) “hiri” คือ ความละอายใจต่อการทำความชั่ว
- (๔) “โอตตัปปะ” คือ ความเกรงกลัวต่อความชั่ว
- (๕) “พาหุสัจจะ” คือ ความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก
- (๖) “จาคะ” คือ ความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
- (๗) “ปัญญา” คือ ความรู้ความเข้าใจถ่องแท้ในเหตุผล ดีชั่ว ถูกผิด คุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ รู้คิด รู้พิจารณา และรู้ที่จะจัดทำ

ในคุณธรรมแห่งอริยทรัพย์ทั้ง ๗ ประการ นี้ ย่อมทำให้บุคคลผู้ถือครองได้ กลายเป็นคนดี ผู้ทรงศีล สัตบุรุษ อริยชน หรือ “อริยโสภณบุรุษ-อริยบุคคล” คือ ผู้มีปรีชาบรรลุดังบรมธรรมแห่งพระนิพพาน ได้เช่นกัน โดยที่เข้าถึงกระแสแห่งความเจริญงอกงามด้วย “อริยมรรค” คือ ผู้เจริญพอกพูนด้วย (๑) อริยมรรคมีองค์ ๘ (๒) อริยสัจ ๔ และ (๓) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาญาณ-มกคญาณ ๔ ด้วยเริ่มต้นด้วยปัญญาที่พิจารณาเห็นความจริงใน “ธรรม ๒” ได้แก่

- (๑) “กุศลธรรม” หมายถึง ธรรมที่เป็นกุศล สภาวะที่ฉลาด ดีงาม เอื้อแก่สุขภาพจิต เกื้อกูลแก่ชีวิตจิตใจ ได้แก่ “กุศลมูล ๓” ก็คือ “นามขันธ์ ๔” ที่สัมปยุตด้วยกุศลมูลนั้นก็คือ “กายกรรม-วจีกรรม-มโนกรรม” ที่มีกุศลมูลเป็นสมุฏฐาน ก็คือ กล่าวสั้นว่า “กุศลในภูมิ ๔”
- (๒) “อัพยากตธรรม” หมายถึง ธรรมที่เป็นอัพยากต สภาวะที่เป็นกลางๆ ซึ่งขาดลงมิได้ว่าเป็นกุศลหรืออกุศล ได้แก่ (๑) “นามขันธ์ ๔” ที่เป็นวิบากแห่งกุศลและอกุศล เป็นกามาวจรก็ตาม รูปาวจรก็ตาม อรูปาวจรก็ตาม โลกุตตระก็ตาม อย่างหนึ่ง (๒) ธรรมทั้งหลายที่เป็นกิริยา มิใช่กุศล มิใช่อกุศล มิใช่วิบากแห่งกรรม อย่างหนึ่ง (๓) รูปทั้งปวง อย่างหนึ่ง (๔) “อสังขตธาตุ” คือ “นิพพาน” อย่างหนึ่ง กล่าวสั้น คือ “วิบากในภูมิ ๔-กิริยาอัพยากตในภูมิ ๓-รูป-และ-นิพพาน”

ฉะนั้น ผู้ที่เลือกเส้นทางชีวิตในหลัก “มัชฌิมาปฏิปทา” ได้ ย่อมเป็นบุคคลที่มีคุณลักษณะพิเศษบางอย่างว่าจะเข้าถึง “อริยอัญ्ञฐังคิกมรรค-อริยมรรคมีองค์ ๘” ได้อย่างแน่นอนในอนาคตอันใกล้ ที่เรียกว่า “บุพนิมิตแห่งมรรค ๗” ได้แก่ (๑) “กัลยาณมิตตตา” คือ คบหาคนที่เป็นแหล่งแห่งปัญญาและแบบอย่างที่ดี (๒) “ศีลสัมปทา” คือ ตั้งตนอยู่ในวินัยและมีความประพฤติทั่วไปดีงาม (๓) “ฉันทสัมปทา” คือ ความใฝ่ใจอยากจะทำกิจหน้าที่และสิ่งทั้งหลายที่เกี่ยวข้องให้ดีงาม ความใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ (๔) “อตตสัมปทา” คือ ความถึงพร้อม

ด้วยคนที่ฝึกดีแล้ว การทำตนให้ถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติของผู้ที่พัฒนาแล้วโดยสมบูรณ์ ทั้งด้าน “กาย-ศีล-จิต-ปัญญา” (๕) “ทิวฐิสัมปทา” คือ การตั้งอยู่ในหลักความคิดความเชื่อถือที่ถูกต้องถึงงามมีเหตุผล เช่น ถือหลักความเป็นไปตามเหตุปัจจัยแห่งปัจจัยการ (๖) “อัปปมาทสัมปทา” คือ ความถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท (๗) “โยนิโสมนสิการสัมปทา” คือ ความฉลาดคิดแยกกายให้เห็นความจริงและหาประโยชน์ได้ เพราะฉะนั้น เมื่อใดที่บุคคลเกิดบุญนิมิตแห่งมรรคไม่ว่าข้อหนึ่งข้อใดหรือทั้งหมดได้ นั่นก็แสดงว่า บุคคลนั้น เริ่มเข้ากระแสแห่งอริยอัฏฐังคิกมรรคได้ในเบื้องต้น แต่ถ้าเข้าถึงได้ทุกข้อดังกล่าวนั้น จนเกิดปัญญาที่เห็นแจ้งใน “อริยมรรคมีองค์ ๘” เป็นสมุฏฐานสำคัญในการปฏิบัติจริง ที่เรียกว่า “อัญญมคคังควิภาวนญาณ” ประการสำคัญ คือ ย่อมเป็นบุคคลผู้เห็นแจ้งใน “อริยมรรค” ได้อย่างสมบูรณ์ และเจริญงอกงามไปบุลย์ยิ่งขึ้นไปด้วยหลัก “ไตรสิกขาและวิสุทธิ ๗” ทำให้สามารถพัฒนาตนในการเจริญภาวนาทั้ง ๒ ด้าน ได้แก่ (๑) “สมถภาวนา-สมาธิ” คือ ภาวนาในสมาธิ กับ (๒) “วิปัสสนาภาวนา-ปัญญาญาณ” คือ ภาวนาในวิปัสสนา โดยมีพื้นฐานการฝึกอบรมตนมาอย่างดีด้วยศีลวัตรอันบริสุทธิ์เช่นกัน และการได้บรรลุถึงความตรัสรู้ได้ “สัมโพธิ-อัสวักขยญาณ” จึงเป็น “ชัยชนะแห่งความสำเร็จในอริยะ” คือ “ความเป็นอมตธาตุแห่งพระนิพพาน” ไม่ใช่ชัยชนะอย่างปุๆ ปลายๆ ดังเช่น ความสำเร็จในการธุรกิจหาเลี้ยงชีพอย่างชาวโลกมนุษย์ที่แก่งแย่งชิงดีกัน มีความพยายามจะเอาไรด์เอาเปรียบกัน จะเอาให้ได้อยู่ฝ่ายเดียว ไม่มีมนุษยธรรม แล้วค่อยมาสร้างภาพพจน์ที่ดีในสังคมตอนหลัง อันมีพฤติกรรมไม่ต่างจากสัตว์โลกทั่วไป (สัตว์เมื่อตีกันชนะ กินอ้อมแล้วก็มาแลกเปลี่ยนเลี้ยวควาบบนขนตามตัวให้กัน หรือหาหมัดให้กัน เพื่อประจบประแจง เช่น เสือ สิงโต ลิง ถ้าเป็นคนก็อยู่ในทฤษฎีที่ว่า “เขกหัว แล้วลูบหลัง” แล้วก็ลืมกันไป) ฉะนั้น พระธรรมขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น จะทำให้หน้าที่ในการขัดเกลากิเลสทั้งหลายให้เบาบางลงไปเรื่อยๆ ที่เรียกว่า “ลัลเลขธรรม-ลัลเลขปฏิบัติ” ซึ่งประกอบด้วยคุณ ๕ ประการ คือ (๑) ความมักน้อย (๒) ความสันโดษ (๓) ความขัดเกลากิเลส (๔) ความเป็นผู้เลี้ยงง่าย และ (๕) การปรารภความเพียร ดังพุทธโอวาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ลากสักการะ และชื่อเสียง เป็นของทารุณ เผ็ดร้อน หยาบร้าย เป็นอันตรายต่อการบรรลุโยคเกษมธรรม อันยอดเยี่ยม” หรือมีจรรยาหรือสัมมาปฏิบัติ (ธัมมานุวัตรสัมปทา) ตามพระอนุศาสน์ของพระศาสดา (พระสัตตสุตตัน) ได้ถูกต้องยิ่ง เป็น “เครื่องขัดเกลากิเลสอย่างยิ่ง” สะดวกแก่การเปิดเผยจิต (ออกจากกิเลส) ซึ่งเป็น ไปอย่างไร้พญูลย์พร้อม (๑) เพื่อ “นิพพิทาโดยส่วนเดียว” คือ ความหน่ายสิ้นเชิง (๒) เพื่อ “วิราคะ” คือ การสํารอกกิเลส (๓) เพื่อ “นิโรธะ” คือ การดับกิเลส (๔) เพื่อ “อุปสมมะ” คือ การสงบระงับกิเลส (๕) เพื่อ “อภิญญา” คือ ปัญญาอันยิ่ง (๖) เพื่อ “สัมโพธิ” คือ การตรัสรู้ และ (๗) เพื่อ “พระนิพพาน” คือ ความดับสนิทแห่งกิเลส (พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ เล่ม ๑ ภาค ๑ - หน้าที่ 233 FILE 17) ดังรายละเอียดเพิ่มเติมต่อไปนี้

“ลักษณะตัดสินธรรมวินัย ๗” หมายถึง **กรรมเหล่านี้** พึงรู้ว่าเป็นกรรม เป็นวินัย เป็นสัตตอุสาสน์ คือ “คำสอนของพระศาสดา” ได้แก่

- (๑) “**เอกัณฑนิพพิทา**” คือ ความหน่ายสิ้นเชิง ไม่หลงไหลเคลิบเคลิ้ม
- (๒) “**วิราคะ ๕**” คือ ความคลายกำหนด ไม่ยึดติดรัดตัว เป็นอิสระ ได้แก่ (๑) **วิกขัมภนวิราคะ**—สාරอกออกได้ด้วยข่มไว้ (๒) **ตทังควิราคะ**—สාරอกออกได้ด้วยของคั้นๆ (๓) **สมุจเฉทวิราคะ**—สාරอกออกได้ด้วยตัดขาด (๔) **ปฏิบัติสัททวิราคะ**—สාරอกออกได้ด้วยสงบระงับ (๕) **นิสสรณวิราคะ**—สාරอกออกได้ด้วยสลัดออกได้
- (๓) “**นิโรธ ๕**” คือ ความดับ หมคกิเลสหมดทุกข์ ได้แก่ (๑) **วิกขัมภนนิโรธ**—ดับด้วยข่มไว้ (๒) **ตทังคนิโรธ**—ดับด้วยของคั้นๆ (๓) **สมุจเฉทนิโรธ**—ดับด้วยตัดขาด (๔) **ปฏิบัติสัทธินิโรธ**—ดับด้วยสงบระงับ (๕) **นิสสรณนิโรธ**—ดับด้วยสลัดออกได้
- (๔) “**อุปสมะ**” คือ ความสงบระงับกิเลสทั้งหลาย “**วิเวก ๓**” ได้แก่ **กายวิเวก**—**ความสงบกาย** ได้แก่ อยู่ในที่สงัดที่ดี ดำรงอิริยาบถและเที่ยวไปผู้เดียวก็ดี ๑ **จิตตวิเวก**—**ความสงบใจ** ได้แก่ ทำจิตให้สงบผ่องใส สงัดจากนิเวศน์ สังโยชน์ และอนุสัย เป็นต้น หมายเอา **จิตแห่งท่านผู้บรรลุมาน** และ **อริยมรรค อริยผล ๑** **อุปธิวิเวก**—**ความสงบอุปธิจากสังขารทั้งปวง** ได้แก่ ธรรมเป็นที่สงบระงับสังขารทั้งปวง ปราศจากกิเลสที่ดี ชันชกัที่ดี อภิสังขารที่ดี ที่เรียกว่า “**อุปธิ**” หมายเอา **พระนิพพาน ๑** จนรวมถึง “**วิเวก ๕**” ได้แก่ (๑) **วิกขัมภนวิเวก**—สงบด้วยข่มไว้ (๒) **ตทังควิเวก**—สงบด้วยของคั้นๆ (๓) **สมุจเฉทวิเวก**—สงบด้วยตัดขาด (๔) **ปฏิบัติสัทธวิเวก**—สงบด้วยสงบระงับ (๕) **นิสสรณวิเวก**—สงบด้วยสลัดออกได้
- (๕) “**อภิญญา ๖**” คือ ความรู้อย่าง ความรู้ชัด ได้แก่ **อทธิวิชา**—**ทิพ โสต**—**เจโตปริยญาณ**—**ปุพเพนิวาสานุสสติ**—**ทิพจักขุ**—**आสวักขยญาณ**
- (๖) “**สัมโพธิ**” คือ ความตรัสรู้ ได้แก่ **มรรค ๔** **ผล ๔** **นิพพาน ๑** และ **आสวักขยญาณ**
- (๗) “**นิพพาน ๒**” คือ ความปราศจากกิเลสอาสวะและทุกข์ทั้งปวงแล้ว ได้แก่ **สุปปาติเสสนิพพาน ๑** **อนุปาติเสสนิพพาน ๑**

ฉะนั้น คำสอนของพระศาสดานั้น คือ “**มัฆมานุชัมมปฏิบัติ**—**มัฆมานุชัมมปฏิบัติ**” หมายถึง **ปฏิบัติธรรมสมควรแก่กรรม** หรือ **ปฏิบัติธรรมถูกต้อง** ให้ธรรมย่อยคล้อยแก่กรรมใหญ่ สอดคล้องตามวัตถุประสงค์ของ **กรรมทั้งหลายที่สัมพันธ์กัน** ข้อประพจน์ปฏิบัติอันเป็นปฏิบัติอย่างอื่นของอริยสาวกแห่งตถาคต อันถือเป็นแนวปฏิบัติ ทางดำเนิน การปฏิบัติแบบที่เป็นทางดำเนินให้ถึงจุดหมาย คือ ความหลุดพ้นหรือความสิ้นอาสวะ ก็ต้องดำเนินอยู่ในกระแสแห่งพระสัตตอุสาสน์นี้ด้วยอย่างเคร่งครัด เพราะถือเป็นเรื่องเฉพาะบุคคลอันเป็นจริตเฉพาะตน ก็นำมาคัดแปลงประยุกต์ใช้ได้ด้วยปฏิภาณ แต่ไม่หลงมกมายอย่างไม่มี “**สติสัมปชัญญะ**” โดยให้ถือหลัก “**กาลามสูตร**” เป็นสำคัญ ดังนี้

“กาลามสูตร” หมายถึง สูตรหนึ่งใน “คัมภีร์ติกนิบาตรอังคุตตรนิกาย” พระพุทธเจ้าตรัสสอนชนชาวกาลามะแห่งเกสปุตตนิคม ในแคว้นโกศล ไม่ให้เชื่อมงายไว้เหตุผลตามหลัก ๑๐ ข้อ ต่อเมื่อใด พิจารณาเห็นด้วยปัญญาว่า “**ธรรมเหล่านั้น เป็นอกุศล-เป็นกุศล มิโทษ-ไม่มีโทษ เป็นต้น แล้วจึงควรละหรือถือปฏิบัติตามนั้น**” ประการสำคัญ ไม่มีประสงค์ทำลายความดีของผู้คนที่คิดดี เพียงแต่มีจิตระวังภัย ดังนี้

- (๑) **อย่าปลงใจเชื่อ** ด้วยการฟังตามกันมา
- (๒) **อย่าปลงใจเชื่อ** ด้วยการถือสืบๆ กันมา
- (๓) **อย่าปลงใจเชื่อ** ด้วยการเล่าลือ
- (๔) **อย่าปลงใจเชื่อ** ด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์
- (๕) **อย่าปลงใจเชื่อ** ด้วยตรรก
- (๖) **อย่าปลงใจเชื่อ** ด้วยการอนุมาน
- (๗) **อย่าปลงใจเชื่อ** ด้วยการคิดตรงตามแนวเหตุผล
- (๘) **อย่าปลงใจเชื่อ** เพราะเข้ากันได้กับทฤษฎีของตน
- (๙) **อย่าปลงใจเชื่อ** เพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าเชื่อ
- (๑๐) **อย่าปลงใจเชื่อ** เพราะนับถือว่าท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา

อนึ่ง ความรอบรู้-ปัญญา หรือ ความรู้ยิ่ง-อภิปัญญา นั้น เป็นเรื่องปัญญาแตกฉาน (จตุปฏิสัมภิทาญาณ) ไม่ใช่ความรู้ความเข้าใจอย่างประจักษ์เพียงแต่กุศลธรรมฝ่ายเดียว องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงชี้แนะให้พิจารณาเห็นแจ้งในธรรม ๓ ประการ ดังนี้

- (๑) “**ธรรมที่เป็นปฏิปักษ์กัน**” คือ “กุศลธรรม” กับ “อกุศลธรรม”
- (๒) “**ปัสสัทธิยุคพาที**” คือ ธรรมที่เกิดคู่กันและสอดคล้องกัน เช่น สติ กับ สัมปชัญญะ
- (๓) “**ธรรมที่เป็นกลาง**” คือ “อภัยกถธรรม” ซึ่งเป็นเรื่อง “ศีลมัชฌัตตตา-อุเบกขา” หมายถึง ภาวะที่เป็นกลางวางเฉยในอารมณ์ที่ผ่านเข้ามา เพราะมี “สติสัมปชัญญะ” เต็มรอบอยู่ ที่เป็นการระลึกได้และความรู้ตัวทั่วถ้วนหรือความรู้ใน “กระแสแห่งอริยมรรค” ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘-อริยสัจ ๔-มัคคญาณ ๔ ที่เป็นเหตุในการดับความไม่รู้ “อวิชชา ๔-อวิชชา ๘”

นอกจากนี้ ยังมีข้อที่พึงพิจารณาเป็นพิเศษ คือ คำว่า “สงบ-เนกขัมมะ-อุปสมะ” ที่เป็นแนวทางหนีจากความวุ่นวาย ความฟุ้งซ่าน ความหุนหู่ ความร้อนใจขัดเคือง ในเกี่ยวกับทางโลกิยะโดยเฉพาะ คือ (๑) “การถือศีล” (อุบาสก-อุบาสิกา) ย่อมอยู่ในฐานะแห่งอริยบุคคล คือ “โสดาบัน-สกทาคามี-อนาคามี” และหนทางที่ดีที่สุด คือ (๒) “การออกบวช” (ภิกษุ-ภิกษุณี) ถึงจะมีสิทธิ์อยู่ในฐานะ “พระอรหันต์” ได้ นั่นคือ “คุณสมบัติของผู้จะเป็นพระพุทธเจ้า-พุทธะ” (จตุสัจพุทธะ-พระอรหันตปัญญา) เพราะพระอรหันต์ไม่ต้องมาขุ่นวุ่นวายกับกิจทางโลกในทุกอย่างทุกประการ คือ ไม่ตามกระแสทางโลก ให้ทวนกระแสโลกธรรม แต่ให้อยู่

ในกระแสแห่งอริยมรรคที่สมบูรณ์บูรณ์ อันพอกพูดด้วยปัญญาญาณที่ไพบูลย์ยิ่งๆ ขึ้นไป ในบรรดาสามัญชนทั่วไปนั้น แคบบรรลุถึง “ดวงตาเห็นธรรม-ธรรมจักขุ” (ปัญญาเห็นธรรมเบื้องต้น) ก็อยู่ได้ในกระแสแห่งโศคาปัตติมรรค ถ้ำรักษาอินทรีย์ทั้ง ๖ (อินทรีย์สังวร) ได้ไม่ดี ก็กลับมาเป็น “อัมธปญฺชน” สามัญธรรมดาอีกเท่านั้นเอง ใดๆ มาๆ อยู่อย่างนี้ เป็นธรรมดา ก็คือ มีชีวิตเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏฏ์ ไม่รู้จักสิ้นนั่นเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การอยู่ภายใต้แรงกดดันทางสังคมเพื่อความอยู่รอดของชีวิต ที่อยู่ในหน้าที่การงาน ที่ต้องรับผิดชอบ ย่อมไม่เป็นสุขจิตโมทรอย่างแน่นอน ได้แก่ “มิลภ-มียศ-มึสรรเสริญ-มึสุข” หมายถึง “อัญญารมณ” คือ ส่วนที่น่าปรารถนา ฝ่ายหนึ่ง และในอีกฝ่ายหนึ่ง ก็อยู่ในสถานะที่ “เลื่อมลาภ-เลื่อมยศ-มึนินทา-มึทุกข์” หมายถึง “อนัญญารมณ” คือ ส่วนที่ไม่น่าปรารถนา ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่เป็นธรรมดาในฝ่ายโลกียวิสัยหรือมนุษยโลก ด้วยประการฉะนี้ นั่นเอง ก็คงมีแต่พระอรหันต์เท่านั้น ที่เป็นบุคคลผู้รู้เท่าทันในเรื่องนี้ จึงไม่แสวงหาทั้ง “อัญญารมณ” กับ “อนัญญารมณ” ให้ตกอยู่ในบ่วงมารแห่งกิเลส (“บ่วงแห่งมาร” ชื่อว่า “มารปาโส” ปาโส = เครื่องผูก) ทั้งหลายอีกต่อไป อนึ่ง “โลกธรรม ๘” คือ “มูลแห่งวิญทุกข์ = ทุกขมูล” (รากเหง้าแห่งทุกข์) หรือ “ทุกขนิทาน” (เหตุแห่งทุกข์) เพราะเป็นเหตุเกิดของทุกข์ ถ้าเข้าใจได้ดีในกรณีนี้ ก็ย่อมเกิดปัญญาที่เห็นทุกข์ได้ อย่างไรก็ตาม เพื่อให้แนวทางในการปฏิบัติธรรมที่ชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งจะแบ่งออกเป็น ๓ ช่วง ได้แก่

- (๑) “โลกิยธรรม” คือ ภาวะชีวิตที่เกิดมาเป็นคนตามแดนเกิด
- (๒) “มัชฌิมาปฏิปทา” คือ ปัญญาเครื่องขัดเกลาลงใจให้หลุดพ้น
- (๓) “โลกุตตรธรรม” คือ ภาวะที่หลุดพ้นจากกิเลสและทุกข์แล้ว

โลกิยธรรม	มัชฌิมาปฏิปทา	โลกุตตรธรรม
อกุศลมูล ๓	อภิญญะธรรม	โพธิปักขิยธรรม ๓๗
อกุศลวิตก ๓	อริยมรรคมีองค์ ๘	อริยมรรค ๔
อกุศลกรรมบถ ๑๐	อริยสัจ ๔	สามัญผล ๔
โลกธรรม ๘	ปฏิจาสัมปบาท	นิพพาน ๒
ขันธ ๕	ไตรลักษณ์	อมตธาตุ
ไวยัตหลักประพุดิปฏิบัติตามอรรธของอนุสาสนีแห่งพระศาสดาเท่านั้น		

ดังนั้น บุคคลผู้จะเข้าถึงธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้อย่างถูกต้องนั้น ต้องเกิดจาก “ปัญญาเห็นธรรม” (ดวงตาเห็นธรรม-ธรรมจักษุ) เห็นความเกิดและความดับแห่งธรรมทั้งหลาย ด้วยการมนสิการกรรมฐาน ที่เน้นถึงปัญญาเห็นนามรูปโดยไตรลักษณ์ (สัมมาสนญาณ) ได้แก่ **ความไม่เที่ยง** (อนิจจสัญญา) ๑ **ความเป็นทุกข์** (ทุกข์สัญญา) ๑ **ความไม่มีตัวตน** (อนัตตสัญญา) ๑ และตามด้วย **ความไม่งาม** (อสุภสัญญา) โดยมีพื้นฐานการเกิดปัญญาจาก (๑) การเห็นสภาพแห่งทุกข์ทั้งหลาย (ทุกข์สังข = อุปาทานชั้น ๕ เป็นทุกข์) และ (๒) เหตุแห่งทุกข์ทั้งหลาย (สมุทัยสังข) กับ (๓) การดับเหตุแห่งทุกข์ทั้งหลาย (นิโรธสังข) รวมทั้ง (๔) การเห็นแนวทางหรือวิธีทางในการดับทุกข์ทั้งหลายนั้น (มรรคสังข) กล่าวโดยย่อ แบ่งออกเป็น ๓ ชั้น ดังนี้

๑. ชั้นสมถภาวนา (จิตประภัสสร)

- (๑) “**ปฐมฌาน**” คือ วิตก-วิจารณ์-ปีติ-สุข-เอกัคคตา
- (๒) “**ทุติยฌาน**” คือ ปีติ-สุข-เอกัคคตา
- (๓) “**ตติยฌาน**” คือ สุข-เอกัคคตา
- (๔) “**จตุตถฌาน**” คือ อุเบกขา-เอกัคคตา

๒. ชั้นสร้างญาณทัสสนะ (ปัญญาในสมาธิ-วิชา ๓)

- (๑) “**ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ**” คือ ปัญญาระลึกชาติได้
- (๒) “**จุตูปปาตญาณ-ทิพพจักษุญาณ**” คือ ปัญญาเห็น “**กฎแห่งกรรม-กัมมัตสกตา**” ได้
- (๓) “**อาสวักขยญาณ**” คือ ปัญญาที่จะดับอาสวะได้

๓. ชั้นวิปัสสนาภาวนา (ปัญญาในวิปัสสนา-ญาณ ๑๖ = วิปัสสนาภูมิ หรือ ปัญญาภูมิ)

- (๑) “**นามรูปปริจเฉทญาณ**” คือ ปัญญาแยกอุปธรรมกับนามธรรมแห่งชั้น ๕ ด้วย “**ชั้น ๕-อายตนะ ๑๒-ธาตุ ๑๘-อินทรี ๒๒**”
- (๒) “**ปัจจุปริคคณญาณ**” คือ ปัญญาเห็นเหตุแห่งทุกข์ในชั้น ๕ ซึ่งเป็นการเห็นตามเป็นจริงแห่งธรรมตามธรรมดา (ธรรมฐิติ-กัณหาวิตรณญาณ-ธัมมัญญฐิติญาณ) ด้วย “**ปัจจุสมุปบาท ๑๒**” และ “**ปัจจุสมุปปັນนธรรม**” ทั้งหมด (อัทธา ๓-สังเขป ๔-สนธิ ๓-วิภูษะ ๓-อาการ ๒๐-มูล ๒) รวมทั้ง “**กฎแห่งกรรม**” และ “**กัมมัตสกตา-กฎแห่งกรรมของสัตว์**”
- (๓) “**สัมมสนญาณ**” คือ ปัญญาเห็นนามรูปโดยไตรลักษณ์ในชั้น ๕ (อภิญญะธรรม) ซึ่งประกอบด้วยการมนสิการกรรมฐานบ่อยๆ อย่างสืบเนื่อง ทำให้เห็น “**อริยสัจ ๔**” ได้แก่
  - (๓.๑) อนุปัสสนา ๓
  - (๓.๒) มหาวิปัสสนา ๑๘

เพราะฉะนั้น ในขั้นวิปัสสนานั้น จึงเป็นขั้นตอนที่ผู้ปฏิบัติธรรมเห็นธรรมทั้งหลาย นั่นคือ “**ขันธ-อายตนะ-ธาตุ-อินทรีย์-สังข-ตถตา**” และรวมทั้ง “**สามัญลักษณะ-ธรรมนิยาม**” ความเข้าใจที่เป็น “**ปัญญาเห็นธรรม**” นั้น “**ดูเหมือนว่าไม่มีอะไรมากมาย แค่นี้ก็คิดได้เหมือนกัน**” คือ ถ้าง่ายถึงขั้นนั้น คงมีพระอรหันต์เกิดขึ้นทุกวันบนโลกเน่าๆ ไบนี่ ที่ไม่ง่ายนั้น เพราะผู้ที่อ่านหรือฟังแล้วเข้าใจ ยังขาด “**ประสบการณ์ตรง**” ที่ต้องลงมือปฏิบัติจริงในภาคสนาม ๒ ส่วน ได้แก่ (๑) **สภาพแวดล้อมที่ดำรงชีวิตปกติที่เกี่ยวข้องกับหมู่คณะหรือบุคคลอื่นๆ ทางสังคม** กับ (๒) **วิปัสสนาภูมิที่ตัดขาดจากโลกภายนอกที่เกี่ยวกับคน แต่เป็นป่าธรรมชาติหรือสถานที่เฉพาะกิจ** เช่น ป่าช้า ถ้า เป็นต้น เพื่อให้เกิดความสงบ (Seclusion) ใน ๓ อย่าง (๑) “**กายวิเวก**” คือ **ความสงบกาย** ได้แก่ อยู่ในที่สงบก็ดี ดำรงอิริยาบถและเที่ยวไปผู้เดียวก็ดี (๒) “**จิตตวิเวก**” คือ **ความสงบใจ** ได้แก่ ทำจิตให้สงบผ่องใส สงัดจากนิเวศ สังโยชน์ และอนุสัย เป็นต้น หมายเอาจิตแห่งท่านผู้บรรลุนิพพานและอริยมรรค อริยผล และ (๓) “**อุปาทิวิเวก**” คือ **ความสงบอุปติ** ได้แก่ ธรรมเป็นที่สงบระงับสังขารทั้งปวงปราศจากกิเลสที่ดี ขันธก็ดี อภิสังขารก็ดี ที่เรียกว่าอุปติ หมายเอาพระนิพพาน เพราะฉะนั้น ความสามารถในการเห็นภาพรวมที่เป็นองค์รวม (Holism) ได้ จึงเป็นขั้นสำคัญในการปฏิบัติธรรม รวมทั้งการทำกิจกรรมต่างๆ ในการดำรงชีวิต ไม่ใช่ทำไปอย่างมีติดบอด ไร้ทิศทาง หรือหลงทิศ ที่ไม่ใช่ “**การเห็นที่เยียม**” (ทัสสนานุตตริยะ) ซึ่งหมายถึง ปัญญาที่เห็นธรรม ที่หมายถึง “**การเห็นนิพพานที่เห็นแจ้งแทงตลอดได้ในเบื้องต้น**” ก่อนที่จะลงมือในภาคสนาม อย่างไรก็ตาม วิธีคิดที่ลูกวิธี เรียกว่า “**โยนิโสมนสิการ**” ซึ่งเทียบเท่ากับธรรม ๔ ประการ ดังนี้

- (๑) “**จุดอุปาทาน-ทิพพจักขุญาณ**” (ข้อ ๒ ในวิชา ๓) คือ ปัญญาที่เห็นสัตว์ทั้งหลายมีวิถีชีวิตเป็นไปตามกรรมของตน ที่เรียกว่า “**กัมมัสสกตาญาณ**” กับ “**กฎแห่งกรรม**” ซึ่งเข้าถึงได้จากการบรรลุถึง “**จตุตถฌาน-ฌานที่ ๔**” ที่ประกอบด้วยองค์ฌาน ๒ ได้แก่ “**อุเบกขา-เอกัคคตา**”
- (๒) “**อทิปปัจจยการ-ปฏิจสมุปบาท-ปัจจยการ-ตถตา**” คือ สิ่งที่เกิดจากเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้นและดับไป และ “**ปฏิจสมุปบันธธรรม**” คือ ธรรมอันเกิดจากเหตุปัจจัยเป็นสมุฏฐาน ได้แก่ **อัทธา ๓-สังขเป ๔-สนธิ ๓-วิภูฏะ ๓-อาการ ๒๐-มูล ๒-กฎแห่งกรรม-กัมมัสสกตา**
- (๓) “**ปัจจยปริคคหญาณ-กัขาวิตรณญาณ-สัมมัญญัติญาณ**” (ข้อ ๒ ในญาณ ๑๖) คือ ญาณกำหนดจับปัจจัยแห่งนามรูป นั่นคือ “**สัมมัตถสนะ**” คือ ตั้งตนไว้ในความเห็นชอบ หรือปัญญาเห็นเหตุปัจจัยจนเข้าถึง “**ธรรมัญญัติ**” คือ ความดำรงคงตัวแห่งธรรม ความตั้งอยู่แน่นอนแห่งกฎธรรมดาที่เรียกว่า “**ธรรมนิยาม**” (สัมมสนญาณ ข้อ ๓ ในญาณ ๑๖) คือ กำหนดแน่นอนแห่งธรรมดาแห่งไตรลักษณ์ หรือ “**กฎธรรมชาติ**” (Natural Law)
- (๔) “**กัขาวิตรณวิสุทธิ**” (ข้อ ๔ ในวิสุทธิ ๓) คือ ความบริสุทธิ์ด้วยหมดสงสัยในนามรูป คือ กำหนดรู้ปัจจัยแห่งนามรูปได้ว่า เพราะอะไรเกิด นามรูปจึงเกิด (อนุ โลมปฏิจสมุปบาท) เพราะอะไรดับ นามรูปจึงดับ (ปฏิ โลมปฏิจสมุปบาท) ที่เรียกว่า “**ธรรมจักขุ-ดวงตาเห็นธรรม**” คือ ปัญญาที่เห็นความจริงว่า “**สิ่งใดก็ตามมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงล้วนมีความดับ**

ไปเป็นธรรมดา” ธรรมจักขุโดยทั่วไป เช่น ที่เกิดแก่ท่านโกณฑัญญะ เมื่อสดับ “ธรรมจักร” ได้แก่ “โศดาปัตติมรรค” หรือ “โศดาปัตติมคคญาณ” คือ ญาณที่ทำให้เป็นโศดาบัน

นอกจากนี้ วิธีคิดที่ถูกต้องด้วยการเจริญ “โยนิโสมนสิการ” ยังเป็นพื้นฐานสำคัญในเข้าถึงระดับ “อภิธรรม” เกี่ยวกับ “ปัจจัยทั้งหลาย” (ความสัมพันธ์ในมิติต่างๆ: Relative Conditions or Conditioned Genesis ซึ่งหมายถึง “ปฏิจาสมุปบาท”) ที่ทำให้เกิด “สภาวะธรรม-ปรมาต-ปรมาตละ” คือ ความจริงขั้นสูงสุด ที่เรียกว่า “ปัจจัย ๒๔-มหาปฏิฐาน” ที่เรียกว่า “คัมภีร์ปฏิฐาน” ที่อธิบาย “ปัจจัย ๒๔” โดยพิสดาร นั่นคือ “แสดงความสัมพันธ์อิงอาศัยเป็นปัจจัยแก่กันแห่งธรรมทั้งหลายในแง่ด้านต่างๆ” หมายถึง ธรรมที่นำมาอธิบายก็คือ ข้อธรรมที่มีในมาติกา คือ แม่บทหรือบทสรุปธรรมซึ่งกล่าวไว้แล้วในคัมภีร์สังคณินั่นเอง แต่อธิบายเฉพาะ ๑๒๒ มาติกาแรก ที่เรียกว่า “อภิธรรมมาติกา” ปฏิฐานเล่มแรก (เล่ม ๔๐) เนื้ออธิบายความหมายของ “ปัจจัย ๒๔” เป็นการปูพื้นความเข้าใจเบื้องต้นก่อน จากนั้นจึงเข้าสู่เนื้อหาของเล่ม คือ “อนุโลมติกปฏิฐาน” อธิบาย “ความเป็นปัจจัยแก่กันแห่งธรรมทั้งหลายในแม่บทชุด ๓ (ติกมาติกา) โดยปัจจัย ๒๔ นั้น” ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับ “ปปัญจธรรม ๓” คือ กิเลสเครื่องนั้นห้า ที่ต้องกำจัดด้วยมคคญาณ (ดังรายละเอียดข้างล่าง) เช่นว่า

“กุศลธรรมเป็นปัจจัยแก่กุศลธรรมโดยอุปนิสสยปัจจัย” ย่อมเกิดขึ้น เพราะ “ศรัทธา” (ความเชื่อประกอบด้วยเหตุผล หรือ “ฉันทะ” ความพอใจ) จึงให้ทาน จึงสมาทานศีล จึงบำเพ็ญทาน จึงเจริญวิปัสสนา เป็นต้น หรือ **“กุศลธรรมเป็นปัจจัยแก่กุศลธรรม” โดยอุปนิสสยปัจจัย** ย่อมเกิดขึ้น เพราะ คิดถึงทานที่ตนได้ให้ ศีลที่ได้อธิษฐานแล้ว ดีใจ ยึดเป็นอารมณ์แน่นอนจนเกิด “ราคะ-ทัญญู” มีศรัทธา หรือ มีศีล มีปัญญา แล้วเกิด “มานะ” ว่า ฉันดีกว่า เก่งกว่า หรือเกิด “ทัญญู” (ความเห็นผิด) ว่า ต้องทำอย่างเรานี้เท่านั้นจึงถูกต้อง เป็นต้น

“อกุศลธรรมเป็นปัจจัยแก่กุศลธรรมโดยอุปนิสสยปัจจัย” ย่อมเกิดขึ้น เพราะความอยากบางอย่าง หรือเพราะ “มานะ: ความถือตัว” หรือ “ทัญญู: ความเห็นผิด” จึงให้ทาน จึงรักษาศีล จึงทำให้อาณเกิด เป็นต้น **“กุศลธรรมเป็นปัจจัยแก่กุศลธรรมโดยอารัมมณปัจจัย”** ย่อมเกิดขึ้น เพราะ คิดถึงทานที่ตนเคยได้แต่เสื่อมไปเสียแล้ว เกิดความโทมนัส เป็นต้น อย่างนี้เป็นต้น (เล่ม ๔๐ นี้ อธิบายแต่ในเชิงอนุโลม คือ ตามนัยปกติ ไม่อธิบายตามนัยปฏิเสห: ปัจจนียปฏิฐาน จึงเรียกว่า “อนุโลมปฏิฐาน”)

“ปัจจัย ๒๔” [อยู่ในบทสวดพระอภิธรรม – ข้อนี้มีประโยชน์สำหรับนักวิจัยในการอภิปรายผลการ วิจัย เพราะเป็นการแยกความสัมพันธ์ออกเป็น ๒๔ ประการ และเป็น “มหาปฏิฐาน” แห่งพุทธปัญญา] หมายถึง ลักษณะหรืออาการแห่งความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งทั้งหลาย ที่สิ่งหนึ่งหรือสภาวะธรรมอย่างหนึ่ง เป็น องค์ประกอบที่ช่วยเอื้อ เกื้อหนุน คำจุน เป็นเหตุ หรือเป็นเงื่อนไข ให้สิ่งอื่น หรือสภาวะธรรมอย่างอื่น เกิดขึ้น คงอยู่ หรือเป็น ไปอย่างใดอย่างหนึ่ง และย่อมเห็นผลแห่งกุศลวิบากที่ตามมา คือ “โสกะ-ปริเทวะ-ทุกข-โทมนัส-อุปายาส” เช่นกัน ได้แก่

- (๑) “เหตุปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเป็นเหตุ
- (๒) “อาร์มมณปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเป็นอารมณ์
- (๓) “อธิปัตติปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเป็นเจ้าใหญ่
- (๔) “อนันตรปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเป็นภาวะต่อเนื่อง ไม่มีช่องระหว่าง
- (๕) “สมนันตรปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเป็นภาวะต่อเนื่องทันที
- (๖) “สหชาติปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเกิดร่วมกัน
- (๗) “อัญญมัญญปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยอาศัยซึ่งกันและกัน
- (๘) “นิสสยปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเป็นที่อาศัย
- (๙) “อุปนิสสยปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเป็นเครื่องหนุนหรือกระตุ้นเร้า
- (๑๐) “ปุเรชาติปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเกิดก่อน
- (๑๑) “ปัจฉาชาติปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเกิดทีหลัง
- (๑๒) “อาเสวนปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยการเข้าไปช่วยหรือทำให้ชิน
- (๑๓) “กรรมปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเป็นกรรมคือเจตจำนง
- (๑๔) “วิปากปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเป็นวิบาก
- (๑๕) “อาหารปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเป็นอาหาร หรือเป็นเครื่องหล่อเลี้ยง
- (๑๖) “อินทริยปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเป็นเจ้าการ
- (๑๗) “ฉานปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยภาวะจิตที่เป็นฉาน
- (๑๘) “มรรคปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเป็นมรรค
- (๑๙) “สัมปยุตตปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยประกอบกัน
- (๒๐) “วิปยุตตปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยแยกต่างหากกัน
- (๒๑) “อติปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยต้องมีอยู่
- (๒๒) “นติปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยต้องไม่มีอยู่
- (๒๓) “วิคตปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยต้องปราศไป
- (๒๔) “อวิคตปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยต้องไม่ปราศไป

“ปัญจะ ๓-ปัญจธรรม ๓” หมายถึง กิเลสเครื่องเนิ่นช้า กิเลสที่เป็นตัวการทำให้คิดปรุงแต่งยึดถือพิสดาร ทำให้เขวห่างออกไปจากความเป็นจริงที่ง่าย ๆ เปิดเผย ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ และขัดขวางไม่ให้เข้าถึงความจริงหรือทำให้ไม่อาจแก้ปัญหาอย่างถูกต้องตรงไปตรงมา ในคัมภีร์วิภังค์ เรียก “ปัญจะ ๓” นี้เป็น ฉันทะ (คือค้นหา) มานะ ทิฏฐิ ได้แก่

- (๑) “**ตัณหา**” คือ ความทะยานอยาก ความปรารถนาที่จะบำรุงบำเรอปรนเปรอตน ความอยากได้ออยากเอา
- (๒) “**ทิฏฐิ**” คือ ความคิดเห็น ความเชื่อถือ ถลัทธิตฤษฎี อุดมการณ์ต่างๆ ที่ยึดถือไว้โดยมมกาย หรือโดยอาการเชิดชูว่าอย่างนี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นเท็จทั้งนั้น เป็นต้น ทำให้ปิดตัวแคบ ไม่ยอมรับฟังใคร ตัดโอกาสที่จะเจริญปัญญา หรือคิดเตลิดไปข้างเดียว ตลอดจนเป็นเหตุแห่งการเบียดเบียนบีบบังคับผู้อื่นที่ไม่ถืออย่างตน ความยึดติดในทฤษฎี เป็นต้น ถือความคิดเห็นเป็นความจริง
- (๓) “**มานะ**” คือ ความถือตัว ความสำคัญตนว่าเป็นนั่นเป็นนี่ ถือสูงถือต่ำ ยิ่งใหญ่เท่าเทียม หรือด้อยกว่าผู้อื่น ความอยากเด่นอยากยกชูตนให้ยิ่งใหญ่

เพราะฉะนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมต้องเข้าใจอย่างถูกต้อง ที่เรียกว่า “**สัมมาทิฏฐิ**” คือ พิจารณาเห็นความจริงด้วยปัญญา ได้แก่ (๑) **อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์** [ขันธ ๕-อายตนะ ๑๒-ธาตุ ๑๘-อินทรีย์ ๒๒] (๒) **อริยสัจ ๔** (๓) **ปฏิจาสมุปบาท ๑๒** จนถึงขั้นวิปัสสนา คือ (๔) **เห็นนามรูปโดยไตรลักษณ์** นั่นคือ “**ญาณ ๑๖-โสฬสญาณ**” ได้แก่ (๑) นามรูปปริจเฉทญาณ (๒) ปัจจยปริคคหญาณ (๓) สัมมสนญาณ รวมถึง (๔) วิปัสสนาญาณ ๕ แล้วจะข้ามไปสู่ “**อริยมรรค ๘-อริยผล ๔**” (มรรค ๘-ผล ๔) โดย “**โคตรภูญาณ**” แล้วถ้ามีปริชาตริสรู้ได้ “**อรหัตตมรรค-อรหัตตผล**” ก็จะมีขั้นตอนการใช้ญาณหยั่งรู้ด้วยการพิจารณาทบทวน คือ สำรวจรู้มรรคผล กิเลสที่ละแล้ว กิเลสที่เหลืออยู่ และนิพพาน เว้นแต่ว่าพระอรหันต์ไม่มีการพิจารณากิเลสที่ยังเหลืออยู่ ที่เรียกว่า “**ปัจจเวกขณญาณ**” เมื่อพิจารณาถึงภาวะจิตของผู้ปฏิบัติธรรมผู้มีชัยชนะในการปฏิบัติธรรมหรือการเจริญภาวนา คือ “**พระอรหันต์**” นั่นคือ “**ผู้ปราศจากโสกะ-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส เป็นธรรมดา**” หรือ “**โลกธรรม ๘**” ไม่สามารถครอบงำคลุ้มคลั่งจิตใจได้ เพราะจิตปราศจากนิเวศน์ที่สมบูรณบริบูรณ์ แต่มีข้อสังเกตว่า ผู้ปฏิบัติต้องหมั่นเพียรในการมณสิการกรรมฐาน (อนุปัสนา ๙-มหาวิปัสสนา ๑๘) นั่นคือพิจารณาอย่างบ่อยๆ ไม่เว้นว่างไปตามกระแสโลกธรรม แต่เป็นการทวนกระแสโลกธรรมทั้งหลาย ที่เรียกว่า “**โลกุตตรภูมิ**” (โลกุตตรธรรม ๘) ฉะนั้น จุดมุ่งหมายสูงสุดของการปฏิบัติธรรม จึงเป็น “**โลกุตตรภูมิ**” นั่นเอง.

